

«بند اول ماده (۹۷۶) قانون مدنی و ارائه پیش‌نویس اصلاحی آن» اظهاری نظر کارشناسی درباره:

لله الحمد لله الرحمن الرحيم

تاریخ انتشار:
۱۴۰۵/۰۲/۲۹

شماره مسلسل:
۲۱۵۴۲

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

عنوان گزارش:

اظهار نظر کارشناسی درباره: «بند اول ماده (۹۷۶) قانون مدنی و ارائه پیش‌نویس اصلاحی آن»

نوع گزارش: طرح/ لایحه □، راهبردی ■، نظارتی □، پیش‌نویس قانونی □

نام دفتر:

مطالعات حقوقی (گروه حقوق خصوصی)

تهیه و تدوین:

محمود رضایی

ناظران علمی:

احمد حکیم‌جوادی، جلیل محبی

گرافیک و صفحه‌آرایی:

نرجس امیراحمدی

ویراستار ادبی:

-

واژه‌های کلیدی:

۱. تابعیت

۲. شناسنامه

۳. ایران

۴. ساکنین

تاریخ شروع مطالعه:

۱۴۰۴/۳/۱

فهرست مطالب

۶	چکیده
۷	خلاصه مدیریتی
۸	۱. مقدمه
۹	۲. بررسی موضوع و ارائه پیشنهادات اصلاحی
۱۲	۳. جمع‌بندی
۱۳	منابع و مأخذ

اظهار نظر کارشناسی درباره: «بند اول ماده (۹۷۶) قانون مدنی و ارائه پیش‌نویس اصلاحی آن»

Doi: [10.22034/mrc.report.21542](https://doi.org/10.22034/mrc.report.21542)

چکیده

پس از گذشت نود سال از تصویب جلد دوم قانون مدنی که در کتاب دوم آن احکام راجع به تابعیت ذکر شده است: این مواد نیازمند اصلاح و به‌روزرسانی هستند. ماده ۹۷۶ این قانون که در صدد احصاء اشخاص دارای تابعیت ایران است؛ در بند اول خود کلیه ساکنین ایران را که تابعیت خارجی ندارند؛ ایرانی محسوب نموده است. این حکم در آن زمان به دلیل لزوم تعیین تکلیف تابعیت همه افراد حاضر در لحظه تصویب ضروری بوده و موجب تشکیل قسمت اصلی از جمعیت کشور ایران از منظر حقوق بین‌الملل خصوصی گردید لکن این ماده هم‌اکنون به دلیل صدور شناسنامه برای کلیه ایرانیان و دلایلی دیگر که در این گزارش آمده است کارایی خود را از دست داده و باید نسخ گردد یا اصلاح گردد.

«» خلاصه مدیریتی

■ بیان/شرح مسئله

یکی از مهم‌ترین موضوعات حقوقی تابعیت است که بیانگر یک نوع رابطه سیاسی؛ حقوقی و معنوی است که یک شخص را به یک دولت مشخص پیوند می‌دهد. برخی از احکام قانونی راجع به تابعیت که در قانون مدنی وجود دارد پس از گذشت حدود یک قرن نیازمند بازنگری و اصلاح هستند.

از جمله این مواد؛ ماده (۹۷۶) قانون مدنی و بند اول آن است که کلیه ساکنان ایران را جزو تابعان ایران قلمداد نموده است که در آن زمان این موضوع ضروری بوده است؛ زیرا که با تصویب این بند از این ماده؛ قسمت بسیار بزرگی از جمعیت آن زمان کشور به تابعیت دولت ایران درآمدند؛ زیرا که معیارهای دیگر مانند تولد از پدر ایرانی (سیستم خون) یا تولد در ایران (سیستم خاک) این توانایی حقوقی را نداشتند که جمعیت موجود در کشور در آن زمان را در آن واحد به تابعیت ایران درآورند.

■ نقطه نظرات/یافته‌های کلیدی

هم‌اکنون ابقای این بند با وضعیت کنونی احتمال بروز مشکلات حقوقی را افزایش داده است؛ زیرا که در حال حاضر که تمامی تابعان ایران شناسایی شده‌اند و برای تمامی ایرانیان اسناد هویتی مانند شناسنامه؛ کارت ملی و گذرنامه صادر شده است؛ این بند کارایی خود را از دست داده است و دیگر نمی‌توان به صرف حضور یا سکونت یک فرد در داخل مرزهای جغرافیایی کشور وی را ایرانی دانست و همچنین از سوی دیگر ابقای این بند به شکل حاضر مضراتی را نیز به بار می‌آورد؛ چون هر شخص خارجی می‌تواند با ادعای سکونت در ایران و اثبات آن سکونت در دادگاه؛ به استناد این بند تقاضای تابعیت ایرانی را نیز داشته باشد که مسلماً این امر مدنظر قانون‌گذار نیز نمی‌باشد.

■ پیشنهاد راهکار تقنینی، نظارتی یا سیاستی

با توجه به مباحث بیان شده و از منظر اصلاح ماده (۹۷۶) قانون مدنی پیشنهاد می‌گردد: بند اول این ماده حذف شده یا به شکل زیر اصلاح گردد:
«کلیه افرادی که برای آنان شناسنامه ایرانی صادر شده است»

۱. مقدمه

تعاریف متعددی از مفهوم تابعیت توسط حقوق دانان ارائه شده است؛ مانند تعلق حقوقی یک شخص به جمعیت تشکیل دهنده یک دولت [۱] یا پیوندی که یک شخص را به یک ملت معین مربوط می‌سازد [۲] یا یک رابطه سیاسی و معنوی که بین یک شخص و یک دولت وجود دارد [۳] و تعاریفی از این نوع که همگی بیانگر این هستند که تابعیت یک نوع رابطه سیاسی؛ حقوقی و معنوی است که یک شخص را به یک دولت مشخص پیوند می‌دهد.

در قوانین ما؛ ابتدا در ۱۶ شهریور ماه ۱۳۰۸ قانون تابعیت [۴] به تصویب شورای ملی رسید. این قانون در ۱۶ ماده قواعد اساسی راجع به تابعیت را معین نموده بود که در سال ۱۳۰۹ متممی بدان الحاق شد و بعد از آن و پس از تصویب جلد دوم قانون مدنی [۵] در سال ۱۳۱۳ در قانون مدنی ادغام گردید و مواد مندرج در قانون مدنی نیز در گذر ایام اصلاح گردید و یا قوانین دیگری با عناوین دیگر در خصوص تابعیت به تصویب مجلس رسید.

هم اکنون کتاب دوم از جلد دوم قانون مدنی با عنوان «در تابعیت» شامل مواد (۹۷۶) تا (۹۹۱) این قانون مصوب ۱۳۱۳/۱۱/۶؛ احکام قانونی تابعیت و قواعد کلی آن را در خود گنجانده است. این احکام به طور کلی شامل تعیین ملاکات تابعیت اصلی و اکتسابی ایران؛ نحوه به دست آوردن تابعیت و نحوه ترک تابعیت و بازگشت به تابعیت ایران و احکام مختلفه راجع به آنهاست.

در ماده (۹۷۶) قانون مدنی افرادی که تابعیت ایرانی دارند مشخص شده‌اند. سخن در خصوص این ماده بسیار است لکن در این مختصر به بررسی بند اول این ماده و ارائه پیشنهادهاتی برای قانونگذاری مجدد در خصوص این بند می‌پردازیم.

۲. بررسی موضوع و ارائه پیشنهادات اصلاحی

ماده (۹۷۶) قانون مدنی این‌گونه بیان می‌دارد:

«اشخاص ذیل تبعه ایران محسوب می‌شوند:

۱. کلیه ساکنین ایران به‌استثنای اشخاصی که تبعیت خارجی آن‌ها مسلم باشد. تبعیت خارجی کسانی مسلم است که مدارک تابعیت آن‌ها مورد اعتراض دولت ایران نباشد.
 ۲. کسانی که پدر آن‌ها ایرانی است اعم از اینکه در ایران یا در خارجه متولد شده باشند.
 ۳. کسانی که در ایران متولد شده و پدر و مادر آنان غیر معلوم باشد.
 ۴. کسانی که در ایران از پدر و مادر خارجی که یکی از آن‌ها در ایران متولد شده به‌وجود آمده‌اند.
 ۵. کسانی که در ایران از پدری که تبعه خارجه است به وجود آمده و بلافاصله پس از رسیدن به سن هیجده سال تمام لااقل یک سال دیگر در ایران اقامت کرده باشند؛ و الا قبول شدن آن‌ها به تابعیت ایران بر طبق مقرراتی خواهد بود که مطابق قانون برای تحصیل تابعیت ایران مقرر است.
 ۶. هر زن تبعه خارجی که شوهر ایرانی اختیار کند.
 ۷. هر تبعه خارجی که تابعیت ایران را تحصیل کرده باشد.
- تبصره - اطفال متولد از نمایندگان سیاسی و قنصلی خارجه مشمول فقره ۴ و ۵ نخواهند بود.»
- همانگونه که در متن ماده نیز آمده است در بند اول این ماده کلیه ساکنین ایران به استثنای اشخاصی که تبعیت خارجی آن‌ها مسلم باشد؛ ایرانی محسوب می‌شوند و از تابعیت ایرانی برخوردارند و هم چنین بیان شده است که تابعیت خارجی کسانی مسلم است که مدارک تابعیت آن‌ها مورد اعتراض دولت ایران نباشد.
- برای درک بهتر حکم این بند باید توجه داشت که قبل از تصویب آن نظام مشخصی راجع به تابعیت در ایران وجود نداشته و مفهوم تابعیت که همان پیوند خاص حقوقی و سیاسی یک شخص به دولت ایران است؛ به تازگی مورد توجه حکومت قرار گرفته بود و تلاش شده بود که با تصویب قانون تابعیت مصوب ۱۳۰۸ کلیه تابعان ایران مشخص گردند.

از این رو در این بند همه افرادی که در ایران ساکنند؛ ایرانی محسوب شده و دارای تابعیت ایران شناخته شده اند و در حقیقت این بند اشاره به اصل ایرانی بودن تمام ساکنین ایران دارد مگر کسانی که تابعیت غیر ایرانی دارند و دولت ایران به تابعیت خارجی آنان اعتراضی ندارد. با تصویب این بند از این ماده؛ قسمت بسیار بزرگی از جمعیت آن زمان کشور به تابعیت دولت ایران درآمدند زیرا که معیارهای دیگر مانند تولد از پدر ایرانی (سیستم خون) یا تولد در ایران (سیستم خاک) این توانایی حقوقی را نداشتند که جمعیت موجود در کشور در آن زمان را در آن واحد به تابعیت ایران در آورند.

در حقیقت بند اول از ماده (۹۷۶) قانون مدنی توانست از نظر الزام حقوقی؛ قسمت اعظم جمعیت تشکیل دهنده کشور ایران را تعیین نماید و معیارهای دیگر مانند تولد از پدر ایرانی که در بند های بعدی این ماده ذکر شده است تنها پس از اعمال بند اول مفهوم پیدا می کنند و توانایی اجرا را می یابند.

توضیح اینکه در لحظه تعیین تابعیت ایرانی در اولین گام نمی توان به ملاک تولد از پدر ایرانی (بند دوم ماده ۹۷۶) یا تولد از پدر و مادر خارجی در ایران (بند چهارم ماده ۹۷۶) و سایر ملاکات استناد نمود چون هنوز مشخص نشده است که چه کسی ایرانی و چه کسی خارجی است. به تعبیری دیگر؛ با مشخص نبودن تابعیت افراد حاضر نمی توان کسی را ایرانی یا غیر ایرانی دانست و تابعیت وی در حاله ای از ابهام قرار دارد و در نتیجه نمی توان فرزند وی را ایرانی محسوب نمود یا تابعیت خارجی یک شخص خاص مشخص تابتوان با تولد فرزند او در ایران برای آن فرزند تابعیت ایرانی در نظر گرفت.

در نتیجه این بند توانست در آن زمان جمعیت اصلی کشور ایران را مشخص نموده و بر اساس آن برای تمامی افرادی که در ایران زندگی می کردند مگر افرادی که اعلام می نمودند ایرانی نیستند و دولت ایران به تابعیت خارجی آنان اعتراضی نمی نمود امکان صدور تذکره (گذرنامه) ایرانی که نشاندهنده تابعیت آن فرد است فراهم آمد.

لکن در حال حاضر که تمامی تابعان ایران شناسایی شده اند و برای تمامی ایرانیان اسناد هویتی مانند شناسنامه؛ کارت ملی و گذرنامه صادر شده است؛ این بند کارایی خود را از دست داده است

و دیگر نمی‌توان به صرف حضور یا سکونت یک فرد در داخل مرزهای جغرافیایی کشور وی را ایرانی دانست.

در حقیقت در حال حاضر ملاک اصلی ایرانی بودن و داشتن تابعیت ایران؛ صدور شناسنامه ایرانی برای آن فرد است و کسانی که ادعای ایرانی بودن دارند و شناسنامه نداشته یا ادعای مفقودی آن را می‌نمایند؛ موظفند برای صدور شناسنامه ادعای خود را حسب مورد در ادارات ثبت احوال یا دادگاه ثابت نمایند.

فلذا مشاهده می‌شود که با گذشت حدود صد سال از تصویب قانون تابعیت (که در قانون مدنی ادغام شده است) صرف سکونت در ایران نشاندهنده ایرانی بودن آن فرد نیست و با نداشتن شناسنامه بار اثبات ایرانی بودن بر عهده فرد ادعاکننده است.

از سوی دیگر ابقای این بند به شکل حاضر مضراتی را نیز به بار می‌آورد چون هر شخص خارجی می‌تواند با ادعای سکونت در ایران و اثبات آن سکونت در دادگاه؛ به استناد این بند تقاضای تابعیت ایرانی را نیز داشته باشد که مسلماً این امر مد نظر قانونگذار نیز نمی‌باشد.

در نتیجه از منظر اصلاح ماده (۹۷۶) قانون مدنی پیشنهاد می‌گردد بند اول این ماده

حذف شده یا به شکل زیر اصلاح گردد:

«کلیه افرادی که برای آنان شناسنامه ایرانی صادر شده است»

۳. جمع‌بندی

تابعیت یک نوع رابطه سیاسی؛ حقوقی و معنوی است که یک شخص را به یک دولت مشخص پیوند می‌دهد. در قوانین ما؛ قانون تابعیت مصوب ۱۳۰۸ که بعدها در قانون مدنی (جلد دوم) ادغام گردید قواعد اساسی راجع به تابعیت را معین نموده است و ماده (۹۷۶) قانون مدنی افرادی که تابعیت ایرانی دارند مشخص شده‌اند. در بند اول این ماده کلیه ساکنین ایران به استثنای اشخاصی که تابعیت خارجی آن‌ها مسلم باشد؛ ایرانی محسوب می‌شوند. این بند توانست قسمت بسیار بزرگی از جمعیت آن زمان کشور را به تابعیت دولت ایران درآورد زیرا که معیارهای دیگر مانند تولد از پدر ایرانی این توانایی حقوقی را نداشتند که جمعیت موجود در کشور در آن زمان را در آن واحد به تابعیت ایران درآورند. لکن در حال حاضر که تمامی تابعان ایران شناسایی شده‌اند و برای تمامی ایرانیان اسناد هویتی مانند شناسنامه؛ کارت ملی و گذرنامه صادر شده است؛ این بند کارایی خود را از دست داده است و دیگر نمی‌توان به صرف حضور یا سکونت یک فرد در داخل مرزهای جغرافیایی کشور وی را ایرانی دانست و همچنین از سوی دیگر ابقای این بند به شکل حاضر مضراتی را نیز به بار می‌آورد. در نتیجه از منظر اصلاح ماده (۹۷۶) قانون مدنی پیشنهاد می‌گردد این بند حذف شده یا به شکل زیر اصلاح گردد:

«کلیه افرادی که برای آنان شناسنامه ایرانی صادر شده است»

منابع و مأخذ

- [۱] سلجوقی؛ محمود؛ بایسته های حقوق بین الملل خصوصی: نشر میزان؛ ۱۳۸۵، ص ۵۸.
- [۲] همان، ص ۵۹.
- [۳] دانش پژوه؛ مصطفی؛ اسلام و حقوق بین الملل خصوصی؛ نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۱۳۹۲
ص ۲۹.
- [۴] قانون تابعیت مصوب ۱۳۰۸ <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/91876>
- [۵] قانون مدنی مصوب ۱۳۱۳ <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/92778>

گزیده سیاستی

بند اول ماده (۹۷۶) قانون مدنی با توجه به اینکه کارایی خود را از دست داده و ابقای آن نیز مشکلاتی را به وجود می آورد باید نسخ یا اصلاح گردد.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی بازارک ناواران (ضلع جنوبی، بلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۲۰۰۰ | صندوق پستی: ۵۸۷۵ ۵۸۵۵ | پست الکترونیک: mrc@males.ir

وبسایت: rc.males.ir